

Přednáška č. 2/11

Jak je právu rozuměno?

(Přirozené právo)

Osnova přednášky:

- a) Význam slova přirozené právo-stručný historický exkurz**

- b) Co charakterizuje přirozené právo?**
 - výklad základních konceptů přirozenoprávního myšlení**

- c) Základní etapy vývoje přirozeno- právního myšlení**

Proč se zabývá právní filosofie přirozeným právem?

- Hledání odpovědi na ontologickou otázku: co je to právo? co je jeho zdroj; podstatou, základem „bytí“ práva;
- Dvě odpovědi:
 - a) právo je dané, věčné, bude tady, dokud bude existovat společnost = přirozené
 - b) právo je vytvořené člověkem, pro regulaci svého jednání = (zákonné právo, lidské právo) pozitivní právo
- letitý spor o povahu a účel práva, který dodnes ovlivňuje vývoj filosoficko- právního myšlení

Jak je slovu „přirozené právo“ rozuměno?

- Slovo „přirozený“ je odvozeno v řečtině od slova „fysis“, v latině od slova „natura“
- (významu těchto slov bylo různě rozuměno: např. Řekové chápou přírodu jako racionálně uspořádanou – viz Herakleitos základem universa je rozumný oheň-logos)

V češtině slovní základ „přirozený“ je spojován se slovem „příroda“ ve významu toho, co je dané, věčné, ale i co je nutné k životu, (co není umělé)

„Přirozené“ ve spojitosti s právem je různě interpretováno:

- existuje objektivně , nezávisle na lidské vůli,
- je univerzální, dané, není stanovené, změnitelné ani zrušitelné lidským jednáním ; ale lidským jednáním je možné jej dodržovat nebo porušit

- přirozené ve smyslu samozřejmé, je faktem, není výsledkem nějaké dohody, konvence;
(přirozené právo jako protiklad pozitivního ve smyslu toho práva, které je umělé, vytvořené... ve smyslu přirozené vs. umělé- vytvořené)

- také jako to, co reprezentuje nějaké rozumné pravidla, která dávají funkci práva ve společnosti smysl

- standardy, která odpovídají lidské přirozenosti, podstatě člověka a proto jsou objektivní, dané...

Co charakterizuje přirozené právo?

1. pochází z různých normativních zdrojů (řád přírody, Bůh, lidská přirozenost, rozum)-, má univerzální platnost, platí všude a vždy
2. nemá jednotnou formu - potřeby, nároky – práva, morálně zdůvodněné požadavky, principy apod...
3. jejich obsah – ideje a představy o spravedlnosti jako cestě k uskutečnění přirozené podstaty (svobody) člověka, morální hodnoty , které dnes reprezentují lidská práva
4. jejich prosazování je vedeno prostřednictvím kritiky účelu pozitivního práva ve společnosti (nejsou vynucovány)

Shrnutí:

- Přirozené právo není možné jednoznačně vymezit : má různé zdroje, různé formy.

Často je přirozené právo ztotožňováno s morálkou; zde je nutné upozornění, že nelze přirozené právo zaměňovat za morálku;

- Morálka je širší pojem a je označením normativního jevu, reguluje lidské jednání jako takové

- Přirozené právo je formou práva a obecně řečeno, vede k obsahové korekci pozitivního práva

K zapamatování: Jde o dva různé jevy, jejich fungování usiluje o totéž... k dosažení základních hodnot, které vedou k potvrzení člověka jako svobodné bytosti;

Etapy vývoje přirozeno-právního myšlení:

1 etapa: starověké a středověké právní myšlení

Ospravedlnění přirozeného práva jako základní formy práva

Hledání zdrojů: a) řád přírody –(antická filosofie)

Člověk je přirozenou součástí přírody=

přirozené právo představuje přirozený nárok, který plyne z přirozených potřeb, schopností člověka = jejich respektování vede ke

Spravedlnosti, která je chápána jako morální cnota (Platon, Aristotelés)

Přirozené právo= spravedlnost= morální účel zákona

b) Věčný zákon= Boží rozum

- Zdrojem normativity je věčný zákon; jeho tvůrcem je Boží rozum jako tvůrce věčného zákona, který je „plánem“ všeho dění ve světě
- Přirozený zákon je odvozen z věčného zákona a je jeho konkretizací ve společnosti
(sv. Augustin, T. Akvinský)
- Přirozené právo je božím příkazem k morálnímu životu
- lidské právo (vytvořené) je zde doplňkem přirozeného a má korigovat selhání lidského rozumu

Druhá etapa ve vývoji přirozenoprávního : novověk- výrazný obrat k teleologické pozici, ospravedlnění účelu práva tzn.

od otázky co je to přirozené právo k tomu jak má být uskutečněné?

- Změna filosofického způsobu myšlení : člověk se stává předmětem filosofické reflexe a to vede také ke změně
a) obrazu člověka- člověk přestává být objektem, součástí přírodního řádu, výtvor boha, ale subjektem, tvůrcem
- b) změna pojetí přirozenost i – spojuje se s přirozeností člověka , jeho podstatou a tou je jeho svoboda;
- c)Právo přestává být jen prostředkem politické moci jako zákonné násilí ale má se zato, že je významným garantem emancipace člověka a společnosti;
- Dvě tradice v novověkém pojetí přirozeného práva

Příklad, který by nám měl pomoc porozumět povaze obou tradic přirozeno právního myšlení

Představte si situaci, kdy v jednom velkém městě byl zadržen terorista, o kterém se ví, že ve městě nastražil bombu.

Otázkou je

zda mohou policisté, kteří jej zadrželi použít násilí a donutit jej tím k přiznání?

Řešení: dvě tendence a) vycházející z filosofie T. Hobbese
b) vycházející z filosofie I. Kanta

Hobbesovo řešení: (anglický filosof T. Hobbes 1588-1679)

Filosofické východisko:

- představa **přírozeného stavu** (nespolečenský stav)= všichni mají právo na všechno“= absolutní svoboda= rovnost všech
- přírozené právo „**všech na všechno**“ je neuskutečnitelné = absolutní „**válka všech proti všem**“
- nutnost chránit základní **právo na život**
- **dohoda** = suverén-stát = péče o život
(utilitarismus- zabezpečit blaho pro co největší počet lidí)
- Přírozené právo „je svoboda každého člověka uplatňovat svou moc jak sám chce, k zachování své vlastní přirozenosti , to znamená svého vlastního života ...
- Toto přírozené právo se však nedá realizovat je „právem k ničemu“ a proto je korigováno zákonem přírody – zákonem míru, který vede k uzavření dohody atd.

Řešení případu „Terorista“:

- Z Hobbesova pojetí plyne, přirozené právo může být uskutečněno jen když bude garantováno právo na život;
- toto právo garantuje stát, ten se má starat všemi možnými prostředky o jeho realizaci;
- to legitimizuje použití násilí na člověku, ohrožujícím životy miliony lidí; je to povinnost státu
- zároveň - Hobbes by odmítl násilí v podobě trestu smrti – stát se má starat o životy občanů, ne jim život brát

Kantovo řešení: německý filosof I. Kant (1724-1804)

Filosofické východisko:

- odmítá přirozený stav jako spekulaci- lidé žijí vždy ve společnosti – jde o stupeň uvědomění; Člověk je racionální bytost, schopná reflexe svého jednání
- Zdrojem normativity základních práv člověka je rozum, resp. rozumná vůle nikoli bytí člověka jako takové
- Základní práva nejsou dané ale jsou to vždy rozumem zdůvodněné nároky
- Kant se již neptá, co jsou to základní práva ale jaká jsou to práva, musejí to být zdůvodněná práva; a také jej zajímá účel, smysl jejich garance a tím je důstojnost člověka

Co je smyslem přirozeného práva podle Kanta?

- a) Smyslem je svoboda člověka- je to podle něj jediný stav, ve kterém může člověk důstojně žít
- b) Základním principem přirozeného práva je důstojnost člověka
- c) Kant rozlišuje mezi cenou a důstojností
- d) Kritériem důstojnosti a svobody je zde pravidlo, že Druhý nesmí být prostředkem ale účelem našeho jednání

Kantova odpověď k případu „Terorista“:

- Kant by odmítl užití násilí, a to z toho důvodu, že druhý nesmí být prostředkem našeho jednání ale účelem
 - tzn. musíme respektovat důstojnost druhého i když selhala jeho rozumnost
- (odmítá právo jako zákonnou formu násilí)
- předpokládá však, že terorista je rozumnou bytostí, tudíž ví co dělá a proto svým jednáním dává také souhlas ke svému potrestání, takže souhlasí i s udělením trestu smrti, pokud to odpovídá jeho vině

Shrnutí:

- Oba přístupy ukazují, že přirozené právo jako takové vede k paradoxům, které mohou být odstraněny jen uznáním práva jako jednoty přirozeného a pozitivního práva
- Hobbes na základě paradoxu absolutní svobody- přirozené právo je právem na nic a proto musí vzniknout zákonné právo (pozitivní právo) aby bylo možné garantovat základní právo na život
- Kant nás ve svém pojetí přirozeného práva pak upozorňuje na paradox rozumu kdy rozumná vůle se stává podmínkou i cílem svobody
- Kant vidí východisko v tom, že právo bude jednotou subjektivního (přirozeného) a objektivního (pozitivního) práva - systém práv

Kritika přirozeného práva a krize přirozenoprávního myšlení

- Ve druhé polovině 19.století vzniká právní pozitivismus a ten považuje za jedinou formu práva jen pozitivní právo;
- jeho zdrojem je zákonodární vůle;
- má zákonnou (legální) formu; (formu právní normy nebo pravidla)
- představuje zákonem stanovenou povinnost; legitimita;
- je vynutitelné- sankce
- **Právní pozitivismus nepovažuje přirozené právo za právo; ztotožňuje jej s morálkou a ideou spravedlnosti**

Krise přirozenoprávního myšlení se projevila v tom, že celý problém vztahu přirozeného a pozitivního práva byl chápán jen

a) v rovině otázky vztahu práva a morálky; tzn. jaký má být mezi nimi vztah apod.

b) Řešily se otázky zda je pozitivní právo závazné také v morálním smyslu

V čem spočívá to, že právní závaznost jako specifický případ povinnosti poskytuje dobré důvody k jednání? Je to jen tím, že je vybaveno sankcí nebo ji přijímáme i proto, že koresponduje s hodnotovými představami, které uznáváme;

-Tyto otázky jsou legitimní a dodnes určují vývoj právně filosofického myšlení - vedou k různým koncepcím a verzím právního pozitivismu nebo teorie přirozeného práva;

Důsledkem toho dochází k zakrývání nových otázek, které před právní teorií a filosofií klade současný společenský vývoj- postindustriální společnosti, kde

- a) morálka ztrácí silu integrátora společnosti, (individualismus, atomismus společenských vztahů, rozpad rodinných vztahů)**
- b) prosazení systémových vztahů do sociální sféry (školství, zdravotnictví)**
- c) Hodnoticím kritériem spravedlnosti a toho, co je dobré je jen to, co je správné ve smyslu zda to funguje, neprodukuje chybu; tak je pohlíženo pak např. na nezaměstnanost, na chudobu jen jako na projev „závady“ (málo pracovití, líní) nikoli jako společenský jev**
- d) Mění se obraz člověka na toho, kdo je faktorem, elementem, součástí systému, který se dá také renovovat, vyrábět, fabrikovat**

Tyto otázky musí reflektovat i právo, pokud se nemá stát nástrojem politických a ekonomických zájmů

Současná etapa přirozenoprávního myšlení:

Nutnost návratu k původním otázkám: k otázce účinné ochrany základních práv ;

- K otázce utváření podmínek pro důstojný život člověka, tzn. aby život člověka nebyl instrumentalizován, člověk nebyl předmětem, nástrojem ale účelem jednání

Zvláštní pozornost – otázce práva na život, které přestává být ve světle současných biomedicínských technologií samozřejmostí;

Řada otázek:

- a) Kdo má mít právo nad životem? Stát nebo věda?
- b) Je možné zasahovat a upravovat genetickou výbavu člověka? Ve jménu čeho je možné zasahovat do přirozenosti člověka?
- c) Na jaký život máme právo? Co to znamená mít právo na důstojný život?

Kdo má mít právo nad životem?

Případ Vo proti Francii (rozsudek ESLP 2004)

Příklad, který ukazuje z jaké konstrukce života právo vychází:

Případ paní vietnamského původu (Thi-Nho Vo), která trvale žije ve Francii a v šestém měsíci se dostavila na lékařskou prohlídku. V ten stejný den k tomu stejnému lékaři byla objednaná paní Thi Thanh Van Vo, které mělo být vyňato nitroděložní tělísko. Ošetřující lékař zaměnil pacientky. Bez toho aby těhotnou paní Vo vyšetřil, přistoupil k zákroku, následkem čeho ji způsobil, únik plodové vody. Důsledkem této chyby paní Vo byla provedená interrupce. Paní Vo podala na lékaře trestní oznámení pro neúmyslné ublížení na zdraví a zabití dítěte

Rozsouzení případu :

1. Rozsudek zněl, že 20-ti týdenní plod není lidskou bytostí ve smyslu trestního zákoníku, tudíž nemůže být předmětem zabití a proto byl lékař zproštěn obžaloby;
2. Odvolací soud změnil rozsudek ve druhé části a uznal lékaře vinným z neúmyslného zabití; spatřoval příčinnou souvislost v jednání lékaře a poškození plodu; podle tohoto soudu, ochrana náleží každému od počátku života a nevyžaduje se aby se plod narodil, stačí, že v době zásahu byl živým;

Tento rozsudek byl zrušen Nejvyšším soudem

Stěžovatelka se odvolala k Evropskému soudu pro lidská práva

Argumenty stěžovatelky:

- Stěžovatelka namítala porušení čl. 2 „*Právo každého na život je chráněn zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života...*“
- Nedostatek ochrany nenarozeného života ve francouzském právu (jednání lékaře nebylo kvalifikováno ani jako neúmyslné zabití)
- Počátek života má podle ní všeobecný význam a vědecky lze dokázat, že život začíná oplozením vajíčka – počaté ještě nenarozené dítě by se nemělo považovat za „pouhý souhrn“ buněk ani věc, ale za lidskou bytost;

Rozsudek ESPL ve věci Vo versus Francie

- otázka „počátku práva každého na život“ dosud nebyla vyřešena
- pojem „každý“ není možné aplikovat i na nenarozené dítě, nenarozené dítě není osobou v obvyklém smyslu slova ani v kontextu ustanovení Úmluvy
- Soud doporučil stěžovatelce podat proti nemocnici žalobu, o této možnosti nebyla informována. Její využití spatřoval soud jako účinný prostředek, který má k dispozici: umožní konstatovat chybu lékaře a zároveň přiznat ženě náhradu škody, která ji byla chybou lékaře způsobena. Celý problém Soud přesunul do soukromě právní roviny, takže trestní stíhání lékaře nebylo nutné.

Co se z tohoto případu dovídáme o konstrukci práva na život?

- a) Vychází z konstrukce života, který se váže na živou narozenou bytost- osobu jako nositele práva – takovou osobou může být jen narozené dítě

Tuto souvislost nemůže právo nijak jinak interpretovat, protože by se jednalo o zpochybnění samotných normativních základů práva; viz občanské právo- o fyzických osobách, zemřelý nemůže být subjektem práva a také právní subjektivita nenarozeného dítěte je podmíněna;

- b) To však neznamená, že by nenarozené dítě jako potenciální nositel života mělo být významově konstruováno jako věc, o které dokonce můžeme uzavřít smlouvu na donošení za úplatu (viz návrhy na náhradní mateřství) nebo by bylo výzkumným materiálem a bagatelizovalo by se jen na „shluk buněk“;

c) Nenarozený život představuje hodnotu, která je „hodná právní ochrany“ – v tomto duchu zní i odst. 1 čl. 6. Listiny

„Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“

Formulace „je hoden“ nemá normativní povahu – zákonodárce vyjadřuje jen morální požadavek, přání, že i této formě života náleží právní ochrana jako hodnotě;

Tato formulace je kompromisem, protože normativní vyjádření v podobě příkazu

„každý život i nenarozený má právo na právní ochranu“ by byl v rozporu ze zákonem povolujícím interrupci, která je interpretována jako výraz respektu svobodné volby ženy rozhodovat o svém těle;

d) Zde se dostáváme k jádru problému, který je různě interpretován:

Známý právní teoretik O. Weinberger v této souvislosti uvádí:

Platí-li „Přerušeni těhotenství je zakázané“ a

„Přerušeni těhotenství v prvních třech měsících těhotenství je dovolené“ jsou to dvě pravidla, které se dostávají do logického rozporu, který je řešen tak, že první norma, její subsumpční podmínka se omezuje na dobu po třech měsících“

Tzn. zákaz interrupce platí od třetího měsíce, tzn. od třetího měsíce má nenarozený plod nárok na právní ochranu

- do třetího měsíce jeho ochrana je spojená s ochranou matky, která rozhoduje o dalším životě dítěte - do této doby je to soukromá záležitost matky a jakýkoliv zásah je interpretován jako omezení práva matky na svobodnou volbu;

Co znamená tento problém z hlediska přirozenoprávního principu?

- Redukci smyslu života jen na biologickou hodnotu- je to základní hodnota ale člověk má mít také právo k životu k jeho uskutečnění jako určité kvality – to však předpokládá chápat život i jako sociální kvalitu;
- lidský život jen jako biologická kategorie: hrozba instrumentalizace; tzn. vždy bude podřizován nějaké manipulaci ve jménu nějakých zájmů (politických, vědeckých, ekonomických), ale nikoli jeho naplnění;
- Svobodná volba matky je z hlediska takového pojetí života jen iluzí svobody; život matky není možné chránit jen jako biologického tvora; akt volby člověka je vždy podmíněn sociálními podmínkami
- České právo rezignuje v této otázce na to, aby kritériem zachování lidské důstojnosti bylo kantovské, člověk by neměl být brán jako prostředek ale vždy jen jako účel našeho jednání